
bjoerna.dk [Kultursociolog Bjørn Andersen](#) post@bjoerna.dk

Præsten, degnen og baronen

Artikler i »*sjællandske*«

Version 1.0 - 22.10.2006

Vi bringer i den kommende tid nogle artikler om stridigheder, der udspillede sig i Havrebjerg i midten af 1700-tallet mellem baron Holberg, præsten Joachim Gynther og degnen Frederik Svane Africanus. Artiklerne er skrevet i fortsættelse af en sogneeftermiddag i Havrebjerg af Bjørn Andersen, der er kultursociolog, og som arbejder på et projekt om Holbergs tænkning. Han er tilknyttet [HolbergTeatret i Kalundborg](#).

Artiklerne blev bragt 6.10.2006, 7.10.2006, 13.10.2006 og 18.10.2006.

Baggrundsside: <http://bjoerna.net/havrebjerg/>

Præsten

Af Bjørn Andersen

Joachim Gynther havde været præst i Havrebjerg i mange år, da Holberg dukkede op, og de blev næppe gode venner, skønt Holberg betalte flere hundrede rigsdaler for at renovere kirken.

Gynther gjorde, hvad han kunne for at finde noget, der kunne belaste baronen.

Han klagede til amtmanden over at Holberg ikke havde bragt en bro i stand, som præsten ville bruge for at komme til annekskirken syd for Gudum. Sandsynligvis lå den omdisputerede bro hvor der er bro i dag, et stykke syd for Gl. Brorupgaard, men det er ikke så nemt at afgøre, for tingene så anderledes ud dengang, før de store udskiftninger. Men et kort fra 1772 antyder, at der gik en vej omtrent, hvor den nuværende vej går, i det mindste mellem Brorupgaard og Lille Valby.

Gynther havde sandsynligvis paragrafferne på sin side, men man må dog undre sig over, at han havde kunnet klare sig uden bro i de mange år, der var gået indtil da. Det antydes, at han gerne ville kunne køre, hvor han hidtil havde vandret eller redet.

Holbergs svar er mærkværdigt; det er et eksempel på at skrive sig uden om problemet med alle tænkelige og mistænkeliggørende omsvøb; god jura er det ikke.

At Holberg næppe heller havde rimeligheden på sin side fremgår af, at også han lader spørgsmålet om, hvordan præsten hidtil havde klaret sig ligge. Havde præsten haft rimelige muligheder, ville det have været nævnt, for det havde været et glimrende argument.

Kongens embedsmænd skrev til Holberg, at nok havde han - som baron - de fulde beføjelser på sit gods, men måske ville han alligevel overveje - efter rimelige tilbud - at sætte broen i brugbar stand?

Holberg har givetvis overvejet sagen, men næppe længe, og broen blev først retableret, da Sorø Akademi besluttede at gøre det efter hans død.

Gynther har ikke fået noget kønt eftermæle. Der findes et par notater, som biskopperne har gjort efter deres visitats, som datidens tilsynsbesøg hed. Den ene skrev, at hans prædikener lod meget tilbage at ønske, den anden at konfirmationsundervisningen var ringe.

Degnen

Af Bjørn Andersen

Frederik Petersen Svane var søn af en dansk soldat og en kvinde på Guldkysten; han viste sig at have evner for at læse og blev adopteret af en dansk præst, Elias Svane, som tog ham med til Sorterup. Han kom i latinskolen i Slagelse, blev student og begyndte at læse til præst.

Frederik fik tilnavnet Africanus. Måske var det en spøg, en ironisk hentydning til hans kulør og til den store Scipio Africanus? Var det en spøg, var det én som Frederik vendte om og brugte som et brand, et kvalitetsmærke; han var stolt.

Som så mange blev Africanus grebet af pietismen, og det førte til at han tog til Guldkysten med sin kone, Cathrine Badtz fra Slagelse. Tingene lykkedes knap så godt; efter et par år rejste Cathrine til Sorterup med sønnen og blev husholderske for pastor Svane.

Africanus blev på stedet mange år endnu, havde både held og uheld, indviklede sig i

intriger - og rejste til sidst tilbage til Danmark for at forklare sig og for at få arbejde som degn. Det lykkedes hos Holberg i Havrebjerg. Måske har Holberg antaget ham på grund af hans gode skolekundskaber, måske troede han, at Africanus ville være taknemmelig?

Efter kort tid bad Africanus om lønforhøjelse. Hans ønske var ikke så helt urimeligt, for jordejerne på egnen var enedes om, at embedet i Havrebjerg skulle vederlægges med yderligere 6 rigsdaler. Holberg ville kun give dét, som stod i den kongelige forordning, og det blev enden på dén strid - i Holbergs levetid - for senere skal Africanus have fået sin lønforhøjelse.

Der er et tydeligt minde om Africanus i Havrebjerg Kirke, for her har han med store tydelige bogstaver prentet sit navnetræk i den gamle degnestol og dermed blandet sig i koret af mange andre degne fra Reformationen og frem.

Baronen

Af Bjørn Andersen

Ludvig Holberg overtog Brorupgaard i 1740 og opholdt sig dér i sommertiden, indtil han købte Tersløsegaard i 1745 og fik forkærlighed for dén. Den forrige ejer af Brorupgaard havde ladet godset forfalde, mens Holberg bistod bønderne med 80 arbejdsheste og med at genopbygge deres gårde. Når han havde gjort sit, kunne han forvente at bønderne ville gøre deres, mente han.

Hvis Holberg kunne se et positivt formål med at investere, gjorde han det. Ellers var han påholdende til det urimelige.

Holberg havde god forståelse for bøndernes forhold. Han havde i mange år været dén, der skulle føre tilsyn med de landejendomme, som universitetet finansierede sin drift af. Han var dygtig til hvervet og bestred det i mange år, helt frem til 1751.

Det var en slem tid for landbruget. Kvægpesten hærgede og lagde mange besætninger ned. Holberg interesserede sig for problemet og skrev en afhandling om det: Nej, sygdommen skyldtes ikke en stor komet, skrev han; den havde helt andre årsager. Man skulle tænke fornuftigt, isolere besætningerne og lægge produktion og spisevaner om. Hvad med Jeppe? Er den underfundige komedie om Jeppe ikke et vidnesbyrd om at Holberg ville bønderne det godt? At han forstod deres sjæl? Jeg tror det ikke.

Komedien er fra længe før bondefrigørelsen kom på tale; den blev opført første gang i 1722, og dens formål var at more publikum - hverken mere eller mindre.

I komedien er alt vildt overdrevet og vendt på hovedet, og Jeppe blev konstrueret for at

forhøje morskaben, ikke for at skrive "psykologi" eller for at man skulle have ondt af de stakkels undertrykte bønder.

Hvad Holberg mente om bønderne, kan man se flere steder, både i hans skrifter og i hvad han gjorde, men ikke i Jeppe: Man skulle respektere de bønder, der var dygtige og flittige. Man kunne lære af dem, skriver han. Man skulle hjælpe dem og understøtte dem, når det var nødvendigt, men man skulle absolut ikke provokere dem til at gøre op med hoveriet.

Holberg var fremsynet og vidtskuende, og han støttede kønnenes ligeberettigelse, men han var ikke demokrat, han var Enevældens mand.

Præsten og degnen

Af Bjørn Andersen

Holberg havde en mistanke om at det var præsten - Joachim Gynther, der stod bag, da Africanus 2' gang bad om lønforhøjelse i slutningen af 1752. Det er meget sandsynligt.

At præsten og degnen var enige i én henseende forhindrede dem ikke i at fare i totterne på hinanden. Anledningen var temmelig banal.

En pige fra landsbyen, der skulle gøre rent i kirken, havde glemt at låse efter sig, og det benyttede Africanus sig af. Han tog nøglen og låste; bagefter ville han ikke give præsten nøglen og forhindrede ham derved i at tage mod skriftemål.

Åbenbart havde han også fjernet messehagel og -skjorte og på den måde forhindret præsten i at fremtræde korrekt.

Senere revsede han præsten offentligt i Kongens navn for ikke at varetage sine pligter,

kaldte ham "sin medtjener" og skrev en lang syrlig bemærkning i lysningsbogen. Kombinationen af at have en smule ret og at fremføre denne ret med voldsom energi er set enkelte gange siden, men det gør den ikke kønnere.

Præsten blev voldsomt irriteret. Over dét med nøglen og over optrinnet, men også over at Africanus havde stået for ham i præstegården med en bøsse. Præsten valgte at opfatte bøssen som en trussel, hvad den måske også var ment som, selv om den officielle anledning var, at Africanus gik på jagt for at supplere føden.

Til sidst blev der nedsat en provsteret som dømte Africanus til at gøre hvad han skulle, hverken mere eller mindre. Han skulle ikke irettesætte præsten i Kongens navn, han var ikke præstens medtjener, men hans underordnede, og han skulle lægge sin bøsse fra sig. Afskediget blev han dog ikke, selv om det måske var det præsten havde håbet på.

Africanus gik af i 1785, da han var blevet blind og svag. Først flyttede han og Cathrine til en lejlighed på Havrebjerg Mølle, men efter en brand måtte hun på aftægt hos sønnen i Gudum, mens han fik ophold på Slagelse Hospital, datidens plejehjem.

Hans skæbne var trist. Han havde evner og et stridbart sind, men kom i klemme mellem de to kulturer.

 BA's Holberg-sider[»Et åbent sind? Om Holberg's tænkning«.](#)

De fleste af mine Holberg-artikler indgår i »*Et åbent sind?*«. Bogen foreligger som en foreløbig udgave, der kan downloades gratis. Den vil blive udbygget og bearbejdet i løbet af 2006-2007.

I bogen er der afsnit om **Holberg's breve**, om hans fortolkning af **naturretten og folkeretten**, om hans **arbejde som filosof og teolog** - og om en særlig del af hans **historieskrivning**.

Som eksempler på det sidste er valgt hans beretninger om den albanske fyrste **Skanderbeg** og om profeten **Muhammed**.

I tilknytning til bogen har jeg samlet et **udvalg af Holberg-ting** [PDF] og lagt i en digital udgave på internettet. Det drejer sig foreløbig om komedien om **Gert Westphaler** og om værket om **natur- og folkeretten**.

Andre artikler (enkelte af disse er af andre forf.):

ABRACADABRA: DIGITAL HOLBERG: artikler der er listet på *Open Directory Project*, her er de opdelt i emnegrupper | [Holberg's egne tekster](#) på nettet | Billeskov Jansen's udgave af: [Værker i tolv bind](#) (indholdsfortegnelsen) | [Litteraturliste](#)

Teater: [Holberg-teater i Kalundborg](#) | [Holberg i Korsør](#) | [Krabasken i Kalundborg](#) [indgår i »*Et åbent sind*«] | [Niels Klim i Kalundborg](#) | [Niels Klim på Falster](#) | [Antihelten Jeppe](#) [indgår i »*Et åbent sind*«] | [Jeppe på gyngende grund](#) [om dansk-polsk opsætning; indgår i »*Et åbent sind*«]

Naturretten. Retsforhold (Supplerende): [Holberg og Bierne](#) | [Holberg, Naturretten og juristerne](#) (Ditlev Tamm i Kalundborg) | [Hugo Grotius](#) | [Deres velfortjente straf](#) (udstilling i Kalundborg)

Personer: [Holberg's konger](#) (Frederik IV, Christian VI og Frederik V) | Holberg's uven, juristen og historikeren [Andreas Hojer](#) | [Africanus og Gynther fra Havrebjerg](#)

Steder: [Sorø](#) | [Tersløsegård](#): Holberg's gods ved Sorø | [Theobald Stein's Holberg-statue ved Det Kongelige Teater i København](#)

Sprog: [Sprog og typografi](#) hos Holberg | **Udgivere og forskere:** [Thomas Bredsdorff](#) (Holberg-medaljen 2005)

Du kan åbne linkene så de fremkommer i **denne ramme** - eller så de fremkommer i et **nyt vindue**; brug *højreklik* til at vælge.

Denne rammes adresse: <http://bjoerna.dk/Holberg/links.htm> | Udgiver: [Kultursociolog Bjørn Andersen](#)